

DHUGMO: DHISMAHA MEERIS-GABAYGA

W/Q Idiris M. Cali

May 12, 2013

Sidaad badankiinnu ogtihin, meeris gabay ihi waxa uu u kala qaarmaa hojis iyo hooris. Sida kale, waxa uu meeriskani u kala baxaa sal iyo farcan. Salnimada iyo farcannimadu waxay saamaayeen hojiska oo qudha. Guud ahaan, hojiska saleedi waxa uu yeeshaa soddoniyo-laba qaab; hojiska farcanka ahna intaa in ka badan. Dhugmadeennan maanta wuxaan ku ekaanaynaa furfurista dhawr tusaale oo inna fahansiin kara dhismaha meeriska gabayga.

Bal u fiirsada,

- (1) Bari iyo Galbeed xaajo waa, mid u gawaan raace
- (2) Kol hadday garkaa iyo garkaa, geesna qaban weydo
- (3) Guduudane mar buu kuu noqdaa, aar gaboodya lehe [\(Dhoodaan\)](#)

Tuducdan kore (meerisyadu isuguma xigaan sidaas, hasayeeshee) waxaa ku duugan xogahan:

- *Hojisyadu waa inta hakatka ka horraysa; hoorisyaduna waa inta hakatka ka dambaysa;*
- *Hoorisyadu waxay tusaale u yihiin, oo soo ururiyeen, saddexda qaab ee qudha ee uu hooris gabay ihi yeelan karo;*
- *Meeriska (3) hojiskiisu waa farcame, meerisyada kale hojisyadoodu waa saleedyo; iyo*
- *Dhafanayaasha hoosta ka xarriiqan ee "ay" iyo "ey" waxaa loo aqoonsanayaa kuwo wata shaqaldheerayaal.*

Meeris walba oo maanso ah waxa uu leeyahay qaabdhismeed (miisaaman); waxaana intaa u dheer qaafiyadahn iyo waliba qurxin murtiyadeed. Annaga oo maanta isku koobayna "qaabdhismeed"-ka uu meeris gabay ihi yeesho, waxaa habboon in aynu hojiska goonni u saafanno, hooriskana goonni. Aan ku horrayno hooriska.

Hooriska

Lix shaqal oo laba kamid ihi dhaadheer yihiin (iyo dabcan shibbaneyaal) ayaa hooris gabay ah sameeya. Shaqalladani baro sugar ayey hooriska kaga negaadaan. Ka soo qaad shaqalka dheer "2", ka gaabanna "1". Qaabdhismeedka hoorisku deeto waa: **2 (1) 2 2 (1)**. Hay! Maxaa keenay saddexda "2"? Saw ma'aha inuu hoorisku yeesho laba shaqal oo dhaadheer mar kastaba? Waa run, waa sidaas. Marka, waxaa qasab ah in saddexda "2" kol walba uu *midi* kala jabo, isuna baddalo "1 1," oo ah laba shaqal oo gaaggaaban. Haddii taas la sameeyo, saddexdan qaab ayuun buu hoorisku u dhacayaa:

-mid u gawaan raace	1 1 (1) 2 2 (1)
-geesna qaban weydo	2 (1) 1 1 2 (1)
-aar gaboodya lehe	2 (1) 2 1 1 (1)

Hooriska ugu korreeya waxaa kala badhmay shaqalkiisa ugu horreeya, ka xigana kiisa dhexe, ka sii xigana kiisa ugu dambeeya; laba-labada shaqal ee dhaadheer ee kale se way deysmayaan, kuna neegaanayaan barahooda. Waxaa sidoo kale barahooda ku negaada shaqallada gaaggaaban ee qawsyada ku dhex jira.

Hooris kasta (oo gabay ah) oo aan lahayn saansaanka saddexdaas kore midkood *laixin* baa ku jira! Tusaale ahaan, isla gabaygaas aan tuducyadiisa soo xigannay waxaan ka soo helaynaa in ka badan tobant hooris oo laxni leh. Waa laxni iska fudud oo qorista ku yimid, balse gabayaagu uusan mas'uul ka ahayn (oo waabad dhageysan kartaan). Tusaale ahaan, 4tan hooris (aan saxno):

- guuldarro **i** badaye*
- taladii loo guulay*
- loo garqaadaayey*
- waxaad i gaadhsiisay*

Xiddigta (*) hooris kasta daba taalla waxay muujinaysaa in laxni uu hooriskaasu wato. Waxay hoorisyadaasu ku saxmanyihii sidatan:

-guuldarray badaye	[o+i=ay ; waa dhafane wata shaqaldheere]
-taladi loo guulay	[i dheeraad ah ayaa carrabka lagu qarinayaa]
-loo garqaadahayey	[h dheeraad ah ayaa la soo biiranayaa]
-waxad i gaadhsiisay	[a dheeraad ah ayaa carrabka lagu qarinayaa]

U fiirsada, dhafanayaasha ugu dambeeya saddexda hooris ee ugu soo sokeeyaa waxaa loo ogyahay in mid kastaaba uu wato shaqal gaaban. Dhismaha geexan ee hooriska ayaa sababta loo celinayaa; si kasta oo uu gabayaagu luuqda ugu dheeereeyo dhawaqa ugu dambeeya ee hooriska, haddana qeexaal ahaan dhawaqani waa mid gaaban uun!

Midda kale, hooriska “-loo garqaadahayey” marka uu laxniga watay waxa uu buuxinayey qaabdhismedka (amma cabbirka) hooriska gabayga oo ah 2 (1) 2 2 (1), hasayeeshee, qodobka ah in saddexdan shaqaldheere midkood kala badhmo ayuusan buuxinnin.

Midda kale, hooriska “-guuldarray badaye” marka uu laxniga watay waxa uu lahaa hal shaqaldheere oo qudha; mana dhici karto in hooris gabay ihi yeesho hal shaqaldheere oo kaliya, waana sida isla qodobkii hore ku hoos jirta oo ah in hoorisku yeesho laba shaqaldheere (mar walba).

Soo wada duudduboo, hoorisku *saddexda* qaab wax ka baxsan ma oggolaado; waaba lagu qasbaa inuu saddexdaas qaab uun ahaado. Si loogu qasbana waa in dhawaqyada biirada noqda la qariyo, haddii loo baahdana la soo biiriyo dhawaqyo (amma xarfo) hor leh, halka qaar kalena la isku qodbo, oo dhafenayaal laga dhigo. Sidaas si lamid ah,

dhawaqyada gaaggaaban ee looga fursan waayo barta ay kuwa dhaadheeri leeyihiiin waa la dheeraynaya; tusaale ahaan, hooriska “-duco allifaane”, “i” gaaban ayaa la dheereeyay, oo loogu dhawaaqay “ii”! Si kooban, qasbiddu hakan ma laha illaa horisku qummanaado.

Haddaba, waxaa hoorisyo gabay ah ah: *-reermagaalnimo e, -beesha wada taalla, -nin iyo naagtisa*, iwm. Aad bay u fududdahay in hooris gabay ah jeebka lagala soo baxo, sida:

- biyo la'aan joogna,
- lagu negaanaayo,
- lamahuraankii ah,
- looxa lagu duugay,
- caagadaha daadsan,
- ceelna qodi maysid,
- loomaa soo baxo e,
- beeni raad malaha,
- Yoonis baa wadaye, iwm.

Hoorisku waa kaas, waxaana inoo xiga hojiska.

Hojiska

Hojisku sida hooriska waxa uu ka koobanyahay shibbaneyaal iyo shaqallo (gaaggaaban iyo dhaadheer) oo si habsami ah u qeexan (u yaalla, u dhismaysan, u miisaaman). Waatii aynu hojiska u kala qaadnay sal iyo farcan; haddaba, hojiska salka ihi waxa uu yeeshaa cabbir ah: **2 2 (1) 2 2 (1) 2**. Immika, shaqal walba oo dheer (kuna suntan "2") waa uu u kala jabi *karaa*, isuna baddali *karaa* laba gaaggaaban (kuna suntama "1 1").

Waxaa cabbirka hojiska ee kore inooga muuqda shan shaqaldheere; haddii shaqaldheerayaashan midba mar la jabiyo, waxaa inoo soo baxaya shan qaab oo hojis ah. Ka warrama haddii laba shaqaldheerayaal (amma saddex amma gebi) hal mar la isla wada jabiyo? Waxaa soo baxaya qaabab hor leh oo hojisyo ah. Marka, qaababka uu hojis yeelan karo hakan ma laha illamaa shaqallada dhaadheeri wada jabaan, isuna wada baddalaan kuwo gaaggaaban!

Labadan hojis ee salka ah aan dhuganno:

Geedjoogohoodii haddaan- 2 2 (1) 2 2 (1) 2 (Sayid Maxamed)
Muslinnimada iyo luqo la qoro- 11 11 (1) 11 11 (1) 11 (Xaaji Aadan)

Hojiska kore hal shaqaldheere oo jaban ma laha, halka ka dambe uusan ka wadannin hal shaqaldheere ba. Tusmo ahaan, hojiska kore waa ka uu meeris gabay ah oo sal ahi ka bilaabmo—waana ka lagu *cabbirto*, amma lagu muujisto qaabdhismedka (guud ee), hojiska—ka hoose na waa ka uu ku dhammaado. Waxaa labadooda u dhaxeeya soddon kale oo hojisyo ah.

Lama soo helayo gabay lagu wada adeegsaday soddoniyo-labada qaab ee uu hojis sal ihi ku suurtoobo. [Haddii la soo helana waa halkeeda, balse anigu wali ma hayo.] Waa sidaase, marka gabayo badan la isku soo ururiyo, meerisyadoodana la kala madho, ayaa waxaa soo baxaya 32dan qaab uun. Sida kale, ma jiro gabay hal qaab oo hojis ah lagu dhisay meerisyadiisa oo dhan. [Tani waa hubaal, waase haddaan lala soo shirtageynin gabay hal meeris ka kooban!]

Haddaan tusaalihii ugu horreeyay dib ugu noqonno, meerisyada (1) iyo (2) hojis yada ku jira aan iyagana muujisanno shaqalladooda (una fiirsada, dhafanaha hoosta ka xarriiqan waxa uu wataa shaqaldheere):

Kol hadday garkaa iyo garkaa- 1 1 2 (1) 2 1 1 (1) 2
Bari iyo Galbeed xaajo waa- 1 1 1 1 (1) 2 2 (1) 2

Labadan hojis ee kore, inkasta oo ay ka simanyihii tirada shaqallada ee dhaadheer ee uu mid kastaaba sito haddana, isku qaab ma'aha; nacam, shaqallada dhaadheeri baro isku mid ah kagama kala jiraan hojis yada. Dhanka kale, *tirada* shaqalladooda dhaadheer (waa saddex e) oo *isle'eg* awgeed waxa ay labadan hojis ka sinmeed nudda ay yihiin. Nudaha hojiska gabaygu waxay kala yihiin (una fiirsada, dhafanayaasha hoosta ka xarriiqani waa kuwo wata shaqaldheerayaal):

Guushuu inoo <u>yeelay</u> baan-	nudda 1d
Waataan Galbeedkaas u diray-	nudda 2d
Madfac <u>gaw</u> yiraahdiyo rasaas-	nudda 3d
Onkod guguguclayn iyo hillaac-	nudda 4d
Gobo' kale na waa aniga iyo-	nudda 5d
Gallad nin an ka qabo laguma og-a-	nudda 6d

(Sayid Maxamed)

Maaddaama oo uusan hojiska nudda lixaadi wadannin shaqaldheere la sii kala jabin karo, halkaas ayey ku soo xidhmaysaa tirada nudaha hojiska (saleed ee) gabayga. Hojiska nudda koobaadi waxa uu wataa shan shaqaldheere, ka nudda labaadna afar, ka nudda saddexaadna saddex, ka nudda afaraadna laba, ka nudda shanaadna hal, ka nudda lixaadna eber!

Nudda 1d iyo ta' 6d midba waxaa ku *taxmi* kara hal qaab oo hojis ah. Nudda 2d iyo ta' 5d midba waxaa ku *taxmi* kara shan qaab oo hojis ah. Labada hadhsanna waxay yeelanayaan midba tobantaxan oo hojis ah. Sidaas ayey wadarta qaab-taxannadanu ku yihiin saddoniyo-laba!

Haddaba, gabayaagu marka uu hojis (*sal* ah oo) gabay ah curinayo waxaa u bannaan adeegsashada mid kamid ah 32dan qaab-taxan. Wax ka baxsan intan haddii laga helo waa hojis laaxin leh *amma* farcan ah!

Haddaba, haddaan dib u noqonno oo aan muujinno isagana shaqallada ku jira hojiska uu leeyahay meeriska (3) oo aannu nidhi waa farcan, waxaa soo baxaya dhawaq gaaban oo dheeraad ah:

Guduudane mar buu kuu noqdaa- **1 2 1 1 (1) 2 2 (1) 2**

Dhawaqa casi waa biiro; waxa uuna hojiska ka yeelay mid farcan ah! *Guud ahaan, hojiska farcanka ah waxa uu yeelanayaa, inta laga gaaray, laba cabbir oo kala ah: 1 2 2 (1) 2 2 (1) 2 iyo 2 1 2 (1) 2 2 (1) 2.* Cabbirka dambe waxaa soo hoos gali kara hojisyada kala ah: *Markuu duubi weynow indhaha-,* iyo, *Gallad nimaan ka qabo laguma oga-.*

Waxaa dhacda, mararka qaarkoodna bannaan, in hojiska farcanka ah la salayn karo; waana iyada oo la gaabinayo shaqaldheeraha (hadduuba jiro kaas oo) ku xiga shaqalgaabka biirada ah. Tusaale ahaan: *Marku duubi weynow indhaha-,* iyo kan kale, *Gallad nin an ka qabo laguma oga-.* Haddii ay arrintani mar walba bannaanaan lahayd, hojisku waxa uu sida hooriska ahaan lahaa sal aan dhaq-dhaqaaqin (nacam aan isu baddalin farcan). Balse mar walba ma bannaana arrintaasu. Waayo, hojis ku bilaabma ereyga “gabbaad,” tusaale ahaan, haddii loo dhigo ereygan “gabbad” macnihiisii ayaa doorsoomaya.

Soo wada duudduboo, hojisku dhanka qasbidda waa kala mid hooriska; intii la qasbi karo waa la qasbayaa si looga dhawro laixin.

Sidii hooriska oo kale, aad bay u fududdahay in hojis gabay ah (farcan amma sal) jeebka lagala soo baxo, sida:

*Walbahaari maayoo Allaa-,
Fiidmeer sideedaan habeen-,
Bal ka fiirso waxa aad fashaa-,
Adaa diiday dahab kuu dhigmoo-, iwm.*

Hojiskuna waa kaas.

Gabagabo

Guud ahaan, marka hojis si fiican loo soo dhiso ayaa hooris (naxwe ahaan ku xiriirsan) lagu daba-qabtaa; xiriirtoodana waxaa ka soo baxa meeris. Haddii xitaa laxniga laga dhawro meeriskan, goldalloolooyin kale oo looga baqo ayaa jira. Labada qaybood ee hadhsan, qaafiyadaynta iyo qurxinta, ayaannu arrimahaas kaga bogan doonaa. Waa haddii Eebbe oggolaado.

Idiris M. Cali

Idiris M. Cali waa qoraa deggan magaalada Boston ee dalka Marayanka oo si joogta ah sheekoooyin gaaggaaban, maqaallo iyo qormooyin kaleba ugu soo bandhiga WardheerNews. Waxa aad kala xidhiidhi kartaan: idiris.m.cali@gmail.com